

KĀTĪBĪ VE GENCĪNE-İ ADALETİ*

H. Ömer KARPUZ**

Özgür Kasım AYDEMİR***

ÖZET

17. yüzyılda yazılmış olan Gencine-i Adalet, Osmanlı Devleti Padişahı Sultan I. Ahmed'e sunulmuş telif bir siyasetnamedir. 17. yüzyılda talik hatla yazılmış olan Gencine-i Adalet 360 sayfadan oluşmaktadır. Eser, Topkapı Sarayı Müzesi I. Ahmed Yazma Eserler Müzesi'nde bulunmaktadır. Eser ve müellifinin özellikleri doğrultusunda ulaşılabilecek bilgiler, dilbilimin yanı sıra halk biliminin ve tarihin de ilgi alanına yönelik sonuçlara ulaşmaktadır. Çalışmada, hakkında sınırlı bilgiye ulaşılabilen ve tek nüsha olan siyasetname türündeki Gencine-i Adalet'e ve müellifi Katibi'ye ilişkin özelliklerin belirtilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: El yazması, siyasetnâme, Gencine-i Adalet, Kâtibî, I. Ahmed, İktidar.

KATĪBĪ AND GENCĪNE-İ ADALET'S

ABSTRACT

Gencine-i Adalet, written in the 17th century, is a compilation book of government which is presented to I. Ahmed, Sultan of the Ottoman Empire. Written with a talik lettering Gencine-i Adalet consists of 360 pages. This work is now in Topkapı Palace museum, manuscripts museum of I. Ahmed. The informations which is reached in parallel with the work and its author's characteristics point out the results in, besides linguistics, field of interests of folklore and history. This work aims to define the characteristics of Gencine-i Adalet, the only book of government copy about whom a limited information is reached, and its author Katibi.

Keywords: Manuscript, siyasetnâme, Gencine-i Adalet, Kâtibî, I. Ahmed, power.

I. GİRİŞ

Yazımızda şu ana dek yayımlanmış kaynaklarda, hakkında ancak sınırlı, eksik ve yanlış bilgiye ulaşabildiğimiz Gencine-i Adâlet adlı eseri temel özellikleriyle tanıtmaya çalışacağız. Gencine-i Adâlet, 1603-1617 yılları arası Osmanlı Devleti Padişahı Sultan I. Ahmed'e sunulmuştur. Bu bilgi, eserin 005a kodlu sayfasında belirtilmiştir. 17. yüzyılda Kâtibî tarafından yazılmış olan eser hakkında yalnızca Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmalar Katalogu'ndan bilgi edinebildik. Gencine-i Adalet, Topkapı Sarayı Müzesi, I. Ahmed Yazma Eserler Kitaplığı'nda Bağdat 348 envanter numarasıyla kayıtlı bulunmaktadır. Babasının ölümü sonucu henüz 14 yaşındayken tahta çıkmasına karşın, yenileşme hareketlerinin ve isyanların yoğunluk kazandığı bir

---

* Bu yazıda Pamukkale Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi'nce desteklenen 2008FEF002 kodlu Katibi'nin Gencine-i Adalet'i Üzerine Dil İncelemesi adlı projemizde elde edilen verilerden yararlanılmıştır.

** Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-mail: homerkar@yahoo.com

*** Arş. Gör. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-mail: okaydemir@gmail.com

dönemde adaletli oluşuyla öne çıkan ve kudretli bir yönetim gösteren Sultan 1. Ahmed Han'a sunulmuş olan Gencine-i Adalet, dönemin devlet ve devleti var eden toplum yapısına ilişkin bilgileri tarihsel dayanaklarıyla, edimsel ve edinçsel boyutta, iktidar ülküsüne dayalı olarak sunmaktadır. Eser, genellikle ilmiye sınıfı arasında kullanılmış olan talik hatla yazılmıştır. Aharlı elvan kâğıt üzerine, birkaç satırlık istisnası bulunmakla birlikte hareke kullanılmadan yazılmış olan eserin cetvelleri yaldızlıdır. 215 mm. boyundaki ve 133 mm. boyundaki Gencine-i Adalet, yine istisnai nitelikli olarak değerlendirdiğimiz 074a ve 074b sayfaları dışında, her sayfada 21 satır barındıran mensur bir eserdir. Belirtmiş olduğumuz iki sayfada ise 22 satır bulunmaktadır. Toplam 360 sayfalık, telif eser niteliğindeki Gencine-i Adalet'in, tek nüsha olduğunu belirtebiliriz. Eserin, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Nadir Eserler Bölümü'nde sonradan kopya edilmiş 24 varaklık bir kısmının bulunduğu doktora çalışmamız sırasında, tarafımızca belirlenmiştir. Tam nüsha özelliği taşımayan bu el yazmasının yazıldığı yıl ise bilinmemektedir. Ayrıca eserin üçüncü bölümünün içerisinde, Lüffi Paşa'nın Asafnâme adlı eserinin şu ana dek belirlenmemiş olan bir nüshası da yer almaktadır.

II. İNCELEME ve DEĞERLENDİRME

Gencine-i Adalet, tarihte adaleti ile tanınan I. Ahmed Han'a sunulmuş, siyer ve ahlâk-ı müluk özelliklerine sahip siyasetname niteliği ile öne çıkan bir telif eserdir. Yusuf Has Hacib'in yazdığı, Türk Edebiyatı'nın ilk siyasetnâmesi özelliğine sahip Kutadgu Bilig'in ardından, çeviriler aracılığıyla da geliştirilen siyasetnamelerin telifinde, Osmanlı Devleti'nin yükselme döneminden sonra belirgin bir artış gözlenmektedir¹. Eserde, Osmanlı devlet yapısına, kurumlarına ve onların işleyişine ilişkin, önemli olduğunu düşündüğümüz, bilgiler bulunmaktadır. Bir edebi tür olan siyasetnâmelerde, devlet yönetimine ilişkin çeşitli önerilerde bulunmaktadır. Ayet, hadis ve kıssaların sıklıkla kullanıldığı siyasetnamelerin genel ve temel özelliği gereği, öğretisel yönleri öne çıkmaktadır.

Öğretisel yönü önce çıkan Gencine-i Adalet'te; asıl öğretiyi, adalet aracılığıyla ülküsel iktidarın konumlanması ve ona ulaşabilmenin yollarıyla ilgili ifade eden alıntılardan oluşturmaktadır. Bunu İnalçık'ın, "*Hükümdarın mutlak hakimiyetine dayanan Osmanlı patrimonial devlet sisteminde otorite sahibinin halka adaleti, kuvvetlinin zayıfa karşı zulmünü ve yolsuzluklarını önleme anlamında anlaşılan bir adalet hükümdarın en önemli görevi sayılır* (İnalçık 2000b: 164)" cümlelerinde de görebilmekteyiz. El yazması eserimizde de adaletin gerekliliği ve erdemi farklı örneklerle dayalı olarak sunulmaktadır. Devlet adamlarına yol gösterme ve önerilerde bulunma amacıyla yazılan siyasetnâmeler genellikle teorik özelliklere sahiptirler. Ancak yazarının halk edebiyatı geleneği içerisinde gelişine koşut olarak halk hikâyeciliği özelliklerini yansıtan anlatım özelliği ile Gencine-i Adalet'in dört ana bölümünden birisi tamamen geçmişteki uygulamalara ayrılmıştır. Eserin bu bölümünde, diğer bölümlere göre daha duru bir Türkçenin kullanıldığını ve hikâyelere dayalı örneklemelerde Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerin azaldığını, ifadelerin rahatlıkla anlaşılabilirliğini belirtebiliriz.

17. yüzyılın başında yazılmış olan Gencine-i Adalet'in dilinde, ses bilgisine ve biçim bilgisine dayalı özellikler bakımından Eski Anadolu Türkçesi dönemi özelliklerinin görüldüğünü, bununla birlikte Eski Anadolu Türkçesi'nden Osmanlı Türkçesi'ne geçiş döneminin özelliklerini de barındırdığını belirtebiliriz. Genel itibarıyla, harekesiz bir metin olan Gencine-i Adalet'te, Arapça ifadelerin dışında, kimi Türkçe ifadelerde de sözcüklerin okunmasındaki temel ses özelliklerinin belirtilmesi amacıyla hareke kullanılmıştır; daha az sayıda geçen Farsça ifadelerde ise hareke kullanılmamıştır. Gencine-i Adalet, dört ana bölüme ayrılmıştır. Bu bölümler ve alt bölümleri aşağıda maddeler halinde sunulmuştur:

¹ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Uğur 2001.

I.: Bu ana bölümde, genel olarak, iman ehli olarak kurgulanan yöneticilerin ülküsel özellikleri belirtilmektedir.

I.I.: Alt bölümlerden ilki, iman ve Allah korkusu üzerinedir.

I.II.: Hükümdarlık yolu ve hüküm ehli olmak üzerinedir.

I.III.: İmaret hükümleri, halkın haklarına saygı gösterme, adaletin gerekliliği, memleketin barışı üzerinedir.

I.IV.: Vezirlerin, nâiblerin ve kalem ehillerinin ülküsel yoluna ilişkindir.

I.V.: Müftülerin, kadıların ve müzekkirlerin ülküsel yolu ifade edilmektedir.

I.VI.: Şehre, memlekete yönelik alınması gerekli önlemler belirtilmektedir.

I.VII.: Halk arasındaki alışkanlıkların ve âdetlerin dinsel ve toplumsal yöndeki olumlulukları ifade edilmektedir.

I.VIII.: Tanrı ve kula göre doğru ve adil olan hususlar ile yasaklanan hususlar ifade edilmiştir.

I.IX.: Zulüm ve zalimlik üzerinedir.

I.X.: Gelişime bağlı çalışmalardaki önemli bir engel olan kibrin karşısında alçakgönüllülüğün niteliğine ilişkindir.

I.XI.: İyi ahlak ve güzel huyluluk belirtilmektedir.

I.XII.: Mânevi saltanatın yorumlanması, insanın hilafetinin sırları, manevi unsurların yönetiminin niteliği ile maddi yapının sorunları karşısında manen kurtuluşa ulaşma üzerinedir.

II.: Bu ana bölümde, genel olarak, Bedir Savaşı şehitlerinin faziletleri anlatılmaktadır.

II.I.: Cihad kavramı üzerinedir.

II.II.: Padişahlara ve serdarlara gerekli olduğu belirtilen hukuk kavramı üzerinedir.

II.III.: Hz. Ali ve ahdnâme üzerinedir.

III.: Üçüncü ana bölüm, çoğu siyasetnamede alıntılanan, Lütfi Paşa'nın Asafnâme adlı eseri üzerinedir

III.I.: Padişah ile vezir-i âzam arasındaki özel iletişime ve gizliliğe ilişkindir.

III.II.: Sefer sırasında mühimmatın sağlanması ve korunması üzerinedir.

III.III.: Hazinesinin korunması ve doğru kullanılması üzerinedir.

III.IV.: Halkın durumuna ilişkin bilgi içermektedir.

IV.: Adalet üzerine kurgulanmış ülküsel iktidar yapısını destekleyici nitelikleri ile, önceki padişahların uyguladıkları adaletli tavırlar, hikayelere dayalı olarak ifade edilmektedir.

Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmalar Kataloğunda, eserin, yaşamı hakkında fazla bilgiye ulaşamadığımız Kâtibî tarafından telif edildiğinin, 162b'deki manzumedan anlaşıldığı bildirilmektedir. Biz, 162b'de böyle bir manzume bulamadık. 164a, 167a, 172a, 175b, 178a'da da

manzumeler bulunmasına karşın, müellife ilişkin bilgi içeren manzumeler, 172b'de ve 176a'da yer almaktadır. Kâtibî mahlası ise eserin 172a sayfasının on altıncı satırında ve 175b'nin on sekizinci satırında kullanılmıştır. Kâtibî'nin aruzu ustalıkla kullanmadığı, imâlelere ve zihafalara sıkça başvurduğu görülmektedir. Yazarın kullandığı mahlasla da ifade edilmeye çalışıldığı üzere, Gencine-i Adalet'in içeriğini dayanak olarak Kâtibî'nin önemli bir bilgi birikimine sahip olduğunu belirtebiliriz. Eserde Arapça ve Farsçanın kullanılmasının yanı sıra, yöresel nitelikli ve arkaik özellikli birçok Türkçe sözcük de bulunmaktadır. Mensur ve manzum ifadelerde işletilen biçem, Kâtibî'nin 17. yüzyıl halk şairi olabileceği kanısına ulaşmamıza uç vermiştir. Nitekim belirtilen biçem, Kâtibî'nin divanındaki özelliklerle örtüşmektedir.

Evliya Çelebi'nin Seyehatname'sinde de adı geçen Kâtibî'ye ilişkin en kapsamlı çalışmayı gerçekleştiren Sadettin Nüzhet, Kâtibî'nin, IV. Murad'ın çevresinde yer edinmiş olabileceği yönünde güçlü belirtiler bulunduğunu ifade etmektedir. Şairin, bir şiirinden hareketle IV. Murad'ın Bağdad Seferi'ne (1638) katıldığı bilgisine ulaşılabilmektedir². Bizim savımız; Kâtibî'nin, saray çevresinde yer edinişinin temelini IV. Murad'a yönelik yazmış olduğu birkaç şiirden önce, IV. Murad'ın babası olan I. Ahmed Han'a sunduğu Gencine-i Adalet adlı siyasetnâmeden kaynaklandığı üzerinedir. Kendisinden önce belirlenen birkaç şiiri de ekleyerek Kâtibî'nin tüm şiirlerini bir kitapta toplayan Sadettin Nüzhet'in çalışmasında, Gencine-i Adalet'te yer alan manzumeler bulunmamaktadır. Bu doğrultuda Gencine-i Adalet'te yer alan eserleri, Kâtibî'nin bu güne dek ortaya çıkarılmamış şiirleri olarak ele alınabileceğini düşünmekteyiz. Sadettin Nüzhet, konuya ilişkin şu ifadeleri de kullanmıştır:

“Aruz vezniyle vücuda getirdiği manzumelere nazaran Şair'e kıymet vermek imkânsızdır. Lüzumsuz birtakım imale ve zihaf lar yapan, aynı zamanda kelimelerin aslî bünyelerini büsbütün değiştiren Kâtibî'nin aruz vezninde muvaffak olmadığını katiyetle söyleyebiliriz. Onun klasik edebiyat tesiri altında kaldığı muhakkak olmakla beraber bu taklidlerinde hiçbir fevkaladelik gösterememiştir. Kâtibî'ye asıl kıymet verdirecek eserleri Hece vezniyle vücuda getirdiği Koşma ve Semailerdir. Gerçi Şair bu nevi eserlerinde de bazı ecnebi lûgatlar ve terkipler kullanmamış değildir. Fakat buna rağmen onun bu eserlerinde şahsî bir üslûp ve mümtaziyet göze çarpmaktadır (Nüzhet 1933: XVII-XIX)”.

Kâtibi hakkında Sadettin Nüzhet; *“Kâtibî'nin az çok tahsilli olduğu muhakkaktır. Tasavvufî – Ahlâkî bir takım mefhumları şiirlerinde pek yerinde kullanabilmesi bunu gösterir (Nüzhet, 1933: XV)”.* bilgisini aktarmaktadır. Şair hakkındaki bilgilerin azlığına vurgu yapan Mehmed Fuad Köprülü ise onunla ilgili olarak şu ifadeleri kullanmıştır:

“IV. Murad hakkındaki medhiye ve mersiye mahiyetinde bazı şiirleri, sonra Evliya Çelebi'nin ifadesi, muassırlarının manzumelerinde tesadüf edilen bazı kayıtlar, zamanını kat'î olarak anlatmakla beraber, hayatı hakkında bize fazla bir şey öğretmiyor. (...) Aruz ile yazdığı bazı mahdut manzumelerde hiçbir muvaffakiyet göstermemekle beraber, hece ile yazdığı koşma ve semai'leri, klasik edebiyata büsbütün yabancı olmadığını anlatıyor. Lisanının, o devir saz şairlerinde umumiyetle gördüğümüz fena bir temayül neticesi olarak, lüzumsuz yabancı unsurlarla ve hatta yabancı terkiplerle saffeti bozulmuş olmasına rağmen, hece vezninin tekniğine çok iyi vakıf olduğunu görüyoruz. Fakat, devrinin bu gibi müşterek kusurlarından kurtulmamış olmakla beraber, şiirlerinde kuvvetli bir lirizm, ince bir hassasiyet, deruni bir ahenk mevcuttur. Halk edebiyatından aldığı unsurları, adeta tazeleştirerek, şahsileştirerek, büyük bir muvaffakiyetle kullanmıştır (Köprülü 1962: 123-124)”.

Kâtibî hakkında ortaya konmuş olan bilgiler de Kâtibî'nin divanında yer alan şiirler de, aynı dönemde Gencine-i Adalet'in yazarı olan Kâtibî'nin aynı kişi olduğu kanısına ulaşmamıza

² Ayrıntılı bilgi için bakınız: Nüzhet 1933.

olanak sağlamıştır. Böylelikle halk şairlerinin, padişahların etrafında salt şiir söylemek ve sanat meclislerinde bulunmak amacıyla bulunmadıkları, bilgelikleri doğrultusunda Osmanlı padişahlarına tarihsel dayanakları olan didaktik eserler de sundukları, kanıtlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca, 17. yüzyılın önemli saz şairlerinden olan Kâtibî'nin, "Divan Edebiyatı"nın etkisinde kalarak aruza dayalı şiirler de yazdığını ama bu konuda pek de hünerli olmadığını, ve şairin bilinen tek mensur eserinin de Gencine-i Adalet adlı siyasetnâme olduğunu öne sürebiliriz. Kâtibî, aynı kavramı Türkçe, Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerde karşılayarak dil hakimiyetini ve bilgisini de yansıtan bir biçimi sıklıkla kullanmıştır. Bu doğrultuda, eser içerisindeki mutlak iktidar sahibinin; Allah(012a/11), Rabb (050b/16), Hakk (006a/16), İlah (014/01), İzed (033a/07), Kird-gâr (102b/08), Kâbe Tanrısı (112b/09), Tengri (117a/08), Huda (155b/18) adlandırmaları ile karşılanması en yalın çıkarım niteliği ile dil çeşitliliğinin ve zenginliğinin yansımasıdır. Belirtilen gücü; cennet (035b/14), sakar (35b/15), firdevs (096b/14), uçmag (099b/10), behişt-i adn (100a/10), cehennem (120b/20), tamu (144b/14) örneklerinde de gözleyebilmekteyiz. Aynı anlamlı sözcük kullanımının yanı sıra farklı dillere ait eş işlevli eklerin de sıkça kullanıldığı görülmektedir (*zû hevâlık*; 071a/15).

Kâtibî'nin Gencine-i Adalet adlı eserinde bulunan toplam yedi şiir aşağıda sunulmuştur:

164a

- 05 ³zâlimüñ mevâsıdur dâr-ı sefer,
 ھاڭڭ ھھۇدھارلا بھلھ اندا شوڭار,
 06 yidügi içgüdi merķüm u hamîm,
 bu ' azâbıla tırmaz yaķar,
 07 haşr olur zâlimler anda fevc fevc,
 kimi hınzır ħar kimi baķar,
 08 divşür ' aķluñ kendüñe gel kendüñe,
 ' adl pîşe eyle evvel kendüñe
 09 ne yüzile ħaķķ ħatına varasın,
 idicek şekvâ-yı al efendüñe

167a

- 16 ⁴aferîn ol şeh-i melek-gûna
 meyl ħalmadı bir küb altuna
 17 siyret-i enbiyâya ħüyı uyup
 uymadı ħırşıla çü ħârûna
 18 dimedi mîirîdür ya beytü'l-mâl
 böyle bād-ı hevâ-yı medfûna
 19 diñlemedi sözini şerîrûñ
 virmede yüz vezîr-i mel' ûna

³ Bu manzume, aruzun "fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün" kalıbı ile yazılmıştır.

⁴ Bu manzume, aruzun "Fe' ilâtün (Fâ' ilâtün) Meřâ' ilün Fe' ilün (Fa' lün)" kalıbı ile yazılmıştır.

20 ‘adlıla nāmı ıaldı kendi gidüp
gelmedüñ gibi oldu gerdüna

170a

07 ⁵reved ez cihān-ı zālīm hūñ n-hāñ r,
be-mānd be-rū yañ nī pāyidār ŧiñ r
08 āferīnler o ŧāh-ı mes‘ ūda
‘adl ile uydı ŧer‘-i ma‘ hūda
09 bir za‘ ifce ıarıya raħm itdi
bunda ıomadı yevm-i mev‘ ūda
10 ‘adlıla fażl idüp huşūmeti
bunda ıomadı yevm-i mev‘ ūda
11 zindedür nāmı haşre dek ölmez
gerçi kim gitti ıalması o da
12 haıı sözü diñleyhüp ıabül itdi
raħmetullāh ŧāh-ı maħmūda

172a

12 ⁶adl u dād it nīk ü bed farı olmaıa ger ŧāhsuñ
nūr u zulmet görine biline ŧābuñ ⁷(gerekdür māhsuñ)
13 olma ŧeytāna esir ü ŧaıılma emir
ıulların haııkuñ esirge sen de ‘abdullāhsuñ
14 virme zālīm destine re‘ āyāyı pā-māl eyleme
ıurda yedürme ıoyını rā‘ ī agāhsuñ
15 ‘adl-ı nūş-revānıla haııac zulmı yād olur
nīk eser ıo dūnye’-i fāñide sende ŧāhsuñ
16 devlete lāyık ne ise kātibī yāz pend-i nev
eski ıul oılı ıul olup ŧāha harhāñhsuñ
17 ŧāh sencer ıışşasın ıo hürmüz ü kistrāyı gör
haııse vü ŧehnāmeden ger oıuyup agāh-ı āhsuñ

⁵ Bu manzume, aruzun “fe‘ ilātün(fā‘ ilātün) mefā‘ ilün fe‘ ilün(fa‘ lün)” kalıbı ile yazılmıştır.

⁶ Bu manzume, aruzun “fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün” kalıbı ile yazılmıştır. Mazmunenin birinci beyitinin ikinci mısraında, ikinci beyitin ilk mısraında, üçüncü beyitte, altıncı beyitin ikinci mısraında vezin hataları bulunmaktadır.

⁷ Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

175b

- 07 ⁸ رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ آمِينَ اللَّهُمَّ آمِينَ
- 08 ⁹nef' üñ olsun nūr-ı ferle 'āleme hūrşid iseñ
- 09 şan' atuñla sūdūñ olsun ādeme cemşid iseñ
- 10 şāhlık āyinini taḥkīk idüp terzīkı қо
- 11 sāye⁹-i ḥaqsın zemīn üzre nola taqlid iseñ
- 12 bād görme keşretten ḥalkı fikr it ḥālıkı
- 13 'adl u dād ve ḥilm ü rıfık it tālib-i tevḥid iseñ
- 14 kıl şehā nāmuñ bekā bulsun bu fānide şehā
- 15 olmayup ger ḥızr gibi māyil-i taḥlid iseñ
- 16 zūlmı terk it 'adlı berk it uy şehā ecdāduña
- 17 ḥāne⁹-i devlet yıkıldı bānī⁹-i tecdid iseñ
- 18 kātibī maḥmūd şāhun kıl müekked kışşasın
- 19 şāh-ı tirmidin bize yaz ḥışsa zü-te⁹kid iseñ

178a

- 16 ¹⁰devlet murāduñ ise ra' iyyet gerek saña
olmaz bu biñ ḥilāfila cihā¹¹(ndārlık)
- 17 iki maḥabbet ide mi bir dilde imtizāc
olmaz hevā-yı dilberile şehir-i yārlık
- 18 şāhı görince ḡaflet içinde hevā-perest
eyler vezir ü mir-i cihān ḥilekārlik
- 19 kendüñ gözet eyliği vezire inanmağıl
yoḥsa tutar zemīnī şehā kaḥt u darlık
- 20 şāh 'askerile māl ile leşker sipāh olur
'adl it ra' iyyetile olur kām-gārlik
- 21 zūlm idenüñ vücūdını yoğ it dime filān
'adl it cihānda diler iseñ nāmdār¹²(lık)

179a

- 17 ¹³ḥaḫḫ ḥalkı dilerse bir sulṭān

⁸ Allah ona rahmet etsin. Amin. Ey Allah(ım). Amin.

⁹ Bu manzume, aruzun "fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün" kalıbı ile yazılmıştır.

¹⁰ Bu manzume, aruzun "Mef' ülü Fā' ilātü Mefā' ilü Fā' ilün" kalıbı ile yazılmıştır.

¹¹ Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

¹² Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

¹³ Bu manzume, aruzun "Fe' ilātün (Fā' ilātün) Mefā' ilün Fe' ilün (Fa' lün)" kalıbı ile yazılmıştır.

Turkish Studies

- kendüden ola rāzı vü hōšnūd
 18 milke nā`ib kıla şu kimse`yi kim
 ola her hāli aḥsen ü maḥmūd
 19 zūlm idene dimeye mīr ü zīr
 süre dergāhdan ide merdūd
 20 ḥamdilillāh degil çü қаḥḥ-ı ricāl
 birinūñ yirine biñi mevcūd
 21 līyki şer` ile diḳḳat ide ḳatı
 `izz-i ḥayle ziyāna varmaya sūd

Gencine-i Adalet metninde önemli yazım tutarsızlıkları bulunmaktadır. Aynı sözcüğün ardışık satırlardaki, hâttâ aynı satırdaki, işletimlerinde ayrı yazım özellikleri görülmektedir. Biz bunu, yazarın özensizliğinin somutlanması doğrultusunda değerlendirmekteyiz. Gencine-i Adalet'te kullanılan;

بني آدمک بدني بر حاله انتقال ايندوکني کبي
 خوي و خصلتي دخی بر قرار دکدر البته بر خالده بر حاله

(beni ādemūñ bedeni bir hālden bir hāle intikāl itdügi gibi ḥuyı ve ḥaşleti daḥı bir ḳarār degildür elbetde bir hālden bir hāle; 142a/16-17),

ددي پير آلورين ديدني دخی شا بک اوزنگوسن طوتوب

(dedi pir alurın didi daḥı şāhuñ üzengüsin ḫutup; 147a/16),

همان کچدی بر کو پري ايدني انجی قري کو پرو باشنده بک

(hemān geçidi bir köpri idi ancaḳ ḳarı köprü başında melik; 152b/12) ifadelerinin yazımı savımızın dayanağı özelliği taşımaktadır. Eserde noktalama işaretlerinin secilere, ve vurgulanması gereken yerlere ilişkin kullanımı belirlenmiştir. Ancak yazıdan farklı olarak, noktalama işaretleri içerisinde kullanılan nokta ve virgül kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Eserin başında ve sonunda; düzenli bir şekilde kullanılan noktalama işaretlerinin yanı sıra başlık özelliğine de sahip olan, vurgulanan, ifadeler kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Bu kullanım, Gencine-i Adalet'in başında ve sonunda düzenli bir şekilde işetilirken metnin ortalarında belirtilen işaretlerin ya kullanılmadığı ya da siyah mürekkep ile yazıldığı görülmektedir. Bu özelliği de yine, padişaha sunulmasına karşın eserin yazımında gösterilen özenin azlığı ile açıklayabiliriz. Nâdiren de olsa, satır sonlarında sözcüklerin, tamamlanmayarak, seslem özelliklerine aykırı olarak kesildiği, kalan kısımlarının ardışık satırın başına yazıldığı belirlenmiştir.

IV. SONUÇ

Osmanlı Devleti Padişahı Sultan I. Ahmed Han'a sunulan, siyasetnâme niteliğindeki Gencine-i Adalet; dönemin toplumsal özelliklerine, devlet yapısına ve onun kurumlarının işleyişine ilişkin önemli bilgileri barındırmaktadır. Güçlü bir iktidar kurgusunun sağlanabilmesi ve korunabilmesi için adaletin gerekliliğinin vurgulandığı eser, 17. yüzyıl halk şairi Kâtibî tarafından yazılmış telif bir eserdir. Eserin içerisinde Kâtibi mahlaslı şiirler de bulunmaktadır. Eserin yazarının kimliğine ilişkin bilgimiz de bu şiirlere ve şiirlerde kullanılan mahlasa dayanmaktadır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 6/1 Winter 2011

Gencine-i Adalet'in adının, siyasetnâmelere yönelik yapılan çalışmalar içerisinde belirtilmemiş olmasını, eserin bulunduğu Topkapı Sarayı'nda el yazması eserlere yönelik sayım ve tasnif çalışmalarının tamamlanmamış olmasına ve , buradaki Türkçe el yazmaları kataloguna erişim güçlüğü ve eserin tek nüsha oluşuna bağlamak istiyoruz.

Eserde sözcük ya da tamlama boyutundan öte kimi tümceler Arapça yazılmıştır. Bunun yanında özellikle metnin ortalarına doğru dilin yalınlaştığı ve içerisinde Eski Türkçe döneminden beri kullanılan sözcüklerin kullanıldığı görülmüştür. Aynı kavramların eserin başında Arapça ve Farsça sözcüklerle karşılanırken, eserin ortasından itibaren ilgili kavramlar Türkçe sözcüklerle karşılanmıştır. Belirtilen dil kullanım özelliğini, yazarın eserin başında sanatını gösterme amacı ile ve "17. Yüzyıl Türk Halk Edebiyatı" içerisinde divan edebiyatı özelliklerinin kullanımına yönelik belirgin eğilim ile açıklayabiliriz. Alıntılanan ve söylemsel amaç doğrultusunda kullanılan Arapça ifadelerin önemli bir kısmı ayet ve hadislerden oluşmaktadır. Genel ifadelerin yanı sıra ayet ve hadislerin yazımında da yanlışlıklar belirlenmiştir. Bu durumu, Kâtibi'nin Arapça'ya tam olarak hakim olmadığına bağlayabiliriz. Türkçe dışında kullanılan ve metin içerisinde de çevirileri yapılan ifadelerin çoğu Arapça'dır. Birer tümcelik Farsça ifadeler, metin içerisinde sadece iki kez kullanılmıştır. Bu yönüyle Gencine-i Adalet'te Arapça ifadelerin daha yoğun bir etkiye sahip olduğunu belirtebiliriz. Böylelikle yazımızda; siyasetnameler içerisinde öncesinde tespit edilmemiş bir telif eser oluşu, eserin içeriğine ve müellifine ilişkin özgün özelliklere sahip oluşu ve metnin dilin özellikleri doğrultusunda önemli bir değerimiz, içeriğine ilişkin incelemelere yer verilmeden, ana hatlarıyla tanıtılmaya çalışılmıştır.

V. KAYNAKÇA

- AYDEMİR Ö. K. (2010). *Gencine-i Adalet'in Dilbilgisi Özellikleri ve İktidar Felsefesi Bakımından Söylem Çözümlemesi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- AYVERDİ İ. (2005). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.
- AYVERDİ S. (1999). *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.
- BANGUOĞLU T. (2000). *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- BÖREKÇİ M. (2003). *Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravî, Risâle-i Tevhid, İnceleme-Metin-Dizin*, Akçağ Yayınları, Ankara
- BURAN A. (2008). *Makaleler*, Turkish Studies, Ankara.
- CLAUSON G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteen Century Turkish*, Oxford University Press, Oxford.
- COLLINGWOOD R. G. (2005). *Tarihin İlkeleri*, Çeviren: Ahmet Hamdi Aydoğan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- COLLINGWOOD R. G. (2007). *Tarih Tasarımı*, Çeviren: Kurtuluş Dinçer, Doğubatı Yayınları, Ankara.
- ÇAĞBAYIR Y. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*, Ötüken Yayınları, İSTANBUL.
- ÇAKMAKÇIOĞLU S. (2008). *Koçi Bey Risaleleri*, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- ÇANTAY H. B. (1930). *Kur'an-ı Hâkim ve Meâl-i Kerim*, İstanbul.
- DAĞLI Y., Kahraman S. A.(haz.) (2001). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 4. Kitap*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

- DEMİR N. (2002). *Dānişmend-Nāme, Critical Edition-Turkish Translation-Linguistic Analysis-Glossary-Facsimile*, Harvard University Press, Boston.
- DEMİR N., Erdem M. D. (2007). *Saltık Gazi Destanı*, Destan Yayınları, Ankara.
- DEMİR N., Erdem M. D. (2007). *Battal-Nāme*, Hece Yayınları, Ankara.
- DEMİR N., Erdem M. D. (2007). *Saltık-Nāme*, Destan Yayınları, Ankara.
- DUMAN M. (2000). *Birgili Muhammed Efendi Vasiyyet-Name*, Burcu Yayınları, İstanbul.
- EKER S. (2006). *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- ERCİLASUN A. B. (2007). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ERDEM M. D. (2007). *Müseyyb-Nāme*, Hece Yayınları, Ankara.
- Fârâbî (2000). *Kitabü'l-Mille (Din Kitabı)*, Çeviren: Fatih Toktaş, Divan Yayınları, Ankara.
- GABAİN A. V. (1995). *Eski Türkçenin Grameri*, Çeviren: Mehmet Akalın, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- GÜLSEVİN G., Boz E. (2004). *Eski Anadolu Türkçesi*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- GÜNŞEN A. (2004). *İpsalalı Ebu'l-Hayr, Mevlid, İnceleme-Metin-Dizin*, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- GÜRSOY NASKALİ E. (1997). *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- GÜVEN M. (2005). *Abdülvehhâb Bin Yusuf'un Müntehab-ı Fi't-tıbb'ı* (Basılmamış Doktora Tezi), Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- HAMMER J. V. (2007). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, İlgı Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- HENGİRMEN M. (1999). *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Engin Yayınevi, Ankara.
- IMAZAWA K. (2000). *İbn Kemâl(Kemal Paşazade) Tevârih-i Âl-i Osman IV. Defter*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- İNALCIK H. (1996). *Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayınları, İstanbul.
- İNALCIK H. (2000a). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, Cilt 1*, Eren Yayınları, İstanbul.
- İNALCIK H. (2000b). Türk Tarihinde Türe ve Yasa Geleneği, *Doğu Batı*, Sayı: 13, s. 163-185.
- İNALCIK H. (2009). *Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- JORGA N. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çeviren: Nilüfer Epeçeli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- KABAAĞAÇ S., Alova E. (1995), *Latince Türkçe Sözlük*, Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- KARATAY F. E. (1961). *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, Küçükaydın Matbaası, İstanbul.
- KARPUZ H. Ö. (1991). *Abdürrahim Karahisâri'nin Vahdetnâmesi (Gramer İncelemesi-Metin-İndeks)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

- KARPUZ H. Ö. (1994). *Şeyh İsmail Efendi Merece'l-Bahreyn Dil Bilgisi Özellikleri, Transkripsyonlu Metin, Tahlilli İndeks*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Samsun.
- KARPUZ H. Ö. (2006). "Anadili Bilinci Sorunu", *Türkçenin Çağdaş Sorunları*, s.175-188, Divan Yayınları, İstanbul.
- KARPUZ H. Ö. (2010). Türkiye Türkçesinin Temel Dizimsel Özellikleri ve İşaretsiz Biçimbirimlerin Bu Özelliklerin Belirlen(eme)mesindeki Önemi ve Etkileri, *2. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi*, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dil Kurumu, İzmir.
- KÂTİP Ç. (2008). *Mizânü'l-Hakk Fî İhtiyâri'l-Ehakk*, Türkçesi: Orhan Şaik Gökyay, Süleyman Uludağ, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- KAYA N., Şanlı C. (2009). *Muhtasar Mukaddimetü'l Edeb, İnceleme-Metin-Kelime Dizini-Ek Dizini-Tıpkı Basım*, Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya.
- KORKMAZ Z. (1994). *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri Ve Ek Kalıplaşması Olayları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KORKMAZ Z. (1995). *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KÖPRÜLÜ M. F. (1962). *Türk Saz Şairleri, Cilt I-V*, Güven Basımevi, Ankara.
- Kur'an-ı Kerim (2004). Hayrat Neşriyat, İstanbul.
- Kur'an-ı Kerim Meal ve Kelime Meali, Hazırlayan: Medine Balcı, Kahraman Yayınları, İstanbul.
- KÜTÜKOĞLU M. S. (1991). *Lütfî Paşa Âsafnâmesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- MUTÇALI S. (2007). *Arapça-Türkçe Türkçe-Arapça Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul.
- NÜZHET S. (1933). *XVII inci Asır Saz Şairlerinden Kâtibî*, Semih Lütfi Sühulet Kütüphanesi, İstanbul.
- ÖZBEK S. (2007). *Siyasetnâme Özellikleri Açısından Râhatü's-Sudûr'un Değerlendirmesi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: IX, S.:2, Afyonkarahisar.
- ÖZKAN M. (1995). *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- PARLATIR İ. (2006). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınları, Ankara.
- REDHOUSE Sir J.W. (2006). *A Turkish and English Lexicon*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- SAMİ Ş. (2007). *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- STEİNGASS F. (1930). *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, Lowe-Braydone Printers, London.
- STEİNGASS F. (1930). *A Learner's Arabic-English Dictionary*, A.J., Lebanon.
- TARLAN A.N. (1948). *Şiir Mecmualarında XV ve XVII. Asır Divan Şiiri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- TEKİN T. (1975). *Ana Türkçede Aslı Uzun Ünlüler*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- TOGAN Z.V. (1946). *Umumî Türk Tarihine Giriş*, İstanbul.

- TOVEN M.B. (2004). *Yeni Türkçe Lügat*, Hazırlayan: Abdülkadir HAYBER, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- TURAN Ş. (1991). *Kemâl Paşa-Oğlu Şemsüddün Ahmed İbn-i Kemal, Tevârih-i Âl-i Osman II. Defter*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- TURAN Ş. (1991). *İbn Kemâl Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter (Tenkidli Transkripsyon)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- UĞUR A. (1982). *Lütfi Paşa Asafnâme*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- UĞUR A. (1997). *İbn Kemâl Tevârih-i Âl-i Osman VIII. Defter (Transkripsyon)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- UĞUR A. (2001). *Osmanlı Siyaset-Nâmeleri*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ULUDAĞ S. (2005). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabcacı Yayınları, İstanbul.
- UZUNÇARŞILI İ.H. (2003). *Osmanlı Tarihi III. Cilt, I. Kısım, II. Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Andlaşmasına Kadar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- WEHR H. (1980). *A Dictionary of Modern Written Arabic*, Wiesbaden.
- Zihni M. (1914). *El Muktedab Fi Kavâidi'n-Nahv*, İstanbul.
- Zihni M. (1914). *El Muktedab Fi Kavâidi's-Sarf*, İstanbul.